

Modell Ö 8

C. Sheldon?

Tvådäckt 70-kanonersskepp, Enigheten (1732) och Göta Lejon (1746)

Skala 1:32

Modellen restaurerades 1897 under ledning av Jacob Hägg. Uppgifter om restaureringsarbetet finns i Häggs brev till sonen Erik Hägg (SSHM Acc 1978/65) och den ritning som utarbetades för riggens restaurering finns i museets föremålssamling som nr Ö 3 996. På ritningen anges att tacklingen är proportionerad efter Thomas Rajalins "Nödig underrättelse om Skiepz-Byggeriet", 1730.

Denna modell identifierades redan i inventariet för Modellkammaren i Karlskrona år 1800 som 70-kanonersskeppet Göta Lejon av år 1746. Eftersom detta skepp då fanns kvar i Karlskrona - det slopades först 1816 - är det svårt att betvivla identiteten. Det bör emellertid observeras att Göta Lejon byggdes efter samma ritning som det av Charles Sheldon konstruerade Enigheten, sjösatt 1732 (MR 001-30. 001-31, SSHM-nr ÖR 3 111:1-2). Vid en undersökning av modellens ursprung bör således modeller som uppges föreställa båda dessa skepp beaktas.

Det visar sig att källorna från 1700-talet omtalar inte mindre än 3, kanske 4 olika modeller av dessa två skepp. De äldsta uppgifterna är från 1732-33 då det beslöts att bygga modeller av tre nybyggda skepp, däribland Enigheten, för att jämföra principer för förbindningar och förbultningar. Modellen av Enigheten skulle utföras under ledning av Gilbert Sheldon, konstruktörens son. Enligt hans förslag skulle den utföras i skala 1:36. (Am koll prot 11/12 1732, 3/3 1733, 2/3 1733; Kungl brev t Am koll 11/1 1733, Krigsarkivet, allt enl Börjesons excerpter). Inga av dessa tre modeller kan i dag spåras. En modell från Sheldonsamlingen som visar Enighetens botten (Ö 11 636) är utförd i skala 1:48 och kan inte sägas utvisa förbindningar och förbultningar.

Det är möjligt att planerna ändrats och att en annan modell byggts. 1734 levererade Gilbert Sheldon till Arsenalen i Stockholm en modell av Enigheten vilken enligt hans egen beskrivning visar dess "förtimring, bordläggning, innanrede, avdelningar och snickare- och bildhuggararbete". Samtidigt levererades en modell av skeppsdockan i Karlskrona till Arsenalen (Gilbert Sheldons koncept 19/4 1761, Överskeppsbyggmästarna, Krigsarkivet). Arsenalen (f d de la gardieska palatset Makalös) fungerade som utställningslokal för krigstroféer, hästen Streiff, Karl XII:s uniform och genomskjutna hatt m m, numera delvis på Livrustkammaren. Tydligt har det ansetts lämpligt att här även visa modeller av flottans på 1730-talet mest aktuella satsningar - dockan och ett modernt linjeskepp.

Skeppsbyggaren Martin Neuendorff omtalar i sin meritförteckning från 1751 (återgiven i Ernst Bergman, "Gamla Varvet i Göteborg", Göteborg 1954, s 235) att han 1738 påbörjade en modell av ett 70-kanonersskepp vilken han byggde färdigt i Göteborg. Denna modell bör vara identisk med den modell av ett 70-kanonersskepp vilket han förfogade över enligt inventariet över Karlskronamodeller 1761. I Börjesons excerpter finns en notering om att Neuendorffs arbete med modellen ska ha omnämnts i en skrivelse till Amiralitetskollegiet 1738 men denna har inte kunnat återfinnas på angiven plats. Uppgiften stämmer med Neuendorffs meritförteckning och en sådan skrivelse finns säkerligen men på annan plats än Börjeson anger. I en annat Börjeson-excerpt (ej i SSHMs avskrift) anges att det i kollegiets registratur 17/7 1745 nämns att kvartersmannen Neuendorff förfärdigat en modell av Enigheten. Det kan antas vara samma modell som åsyftas eftersom Neuendorff i sin sex år senare författade meritförteckning endast nämner en modell av ett 70-kanonersskepp. Någon klarhet om modellens öde har inte kunnat vinnas. Möjligen kan den vara identisk med en modell med tillhörande ritning till akterskeppet av ett 70-kanonersskepp som kvartersmannen Neuendorff - rimligen Martins son Joachim - år 1770 sålde till kadettkåren. (Am koll registratur 18/3 1770). Denna modell kan antas ha gått förlorad när kadettskolan brann 1790.

Ytterligare en modell som anges föreställa Göta Lejon tillverkades under 1740-talet av kapten Psilander, uppenbarligen Nils Psilander (Psilanderskjöld) som 1745-1751 var varvskapten i Karlskrona (Hjalmar Börjeson, Anteckningar om örlogsflottans officerare 1700-1799, Sthm 1942). Den var avsedd för "ungdomens" utbildning i tackling och omnämns i en av Börjesons excerpter (originalkällan ej spårad) som tillhörande en grupp tacklingsmodeller som även omfattade en galär, en brigantin och en galjot. I en annan Börjesonexcerpt från 1748 anges denna modell ha en längd av 8 fot (2,4 m). Vid upprättandet av SSHMs föremålsregistret har Psilanders modell antagits vara identisk med Ö 8 trots att denna endast är 195 cm lång.

Sannolikt är emellertid den psilanderska modellen identisk med den modell som användes vid den 1756 inrättade kadettskolan i Karlskrona. Den omnämns där från 1757 och den har använts för rent handgripliga övningar i tackling och avtackling samt i skeppsbyggeri. Placeringen på kadettskolan kan förklara att den inte omnämns i inventeringen av modeller i Karlskrona 1761 - kadettskolan hade en fristående ställning. Om modellen har funnits på kadettskolan har den förmodligen förstörts vid stadsbranden i Karlskrona 1790 då skolhuset brann (om kadettskolans modell, se W Sjöstrand, "Kadettskolan i Karlskrona 1756-1792", Karlskrona 1937, s 60, 139, 143). Det är tänkbart att även de psilanderska brigantin- och galjotmodellerna gått förlorade då - galärmodellen kanske har hamnat i Stockholm och kan vara identisk med Ö 10.

Gilbert Sheldons modell av Enigheten och dockan från 1734 fanns uppenbarligen på plats i Arsenalen ännu på 1760-talet. I "Den svenska fatburen", fjärde öppningen 16/9 1768 finns en redogörelse om vad som funnits där "för några år sedan" och här nämns båda, visserligen med en del felaktiga detaljer (Jag har inte undersökt vilka förteckningar som kan finnas över föremål i Arsenalen). Förmodligen har den dock kort därefter flyttats. I en förteckning från 1772 över föremål i Kungl Modellkammaren (Polhems modellkammare, i det s k Kungshuset) finns som nr 64 en modell av dockan i Karlskrona samt som nr 65 "af Gilbert Scheldon, ett till dåckan hörande skiepsmodell, samt ett modell på en Galeija, Hans Kongl. Höghet Prins Carls". Dessa modeller anges härstamma från Krigskollegiet och Arsenalen. I en senare förteckning från 1779 saknas de (båda förteckningarna i avskrift på Tekniska Museet och framtagna på min förfrågan av Michael Lindgren).

Det förefaller som om modellen av linjeskeppet förts över till modellkammaren vid Stockholms eskader. I en förteckning över denna från 1786 omnämns "skeppet Fredrikus Rex, öppet på den ena sidan, så att alla afdelningar och indelningar kunna synas för ungdomen at kunna lära Skeppets beskaffenhet". Denna modell hörde till de som på F H af Chapmans begäran flyttades till den nya modellsalen i Karlskrona under 1786 (Överamiralens kansli, ank handl 1786, nr 712; ank handl 1787, nr 1063, KrA) Namnet Fredrikus Rex är visserligen förvånande i sammanhanget. Ett 60-kanonersskepp med detta namn fanns 1742-95 men ingen modell är känd för detta skepp. Förklaringen bör vara det monogram F R S som finns i akterspegeln på Ö 8, uppenbarligen syftande på kung Fredrik I (1720-51) (Fredericus Rex Sueciae). Det kan visserligen tyckas förvånande att man i Stockholm inte känt igen en modell som överensstämde med två av flottans linjeskepp men allmänt sett finns det många belegg för att kunskaperna i Stockholm om förhållandena i Karlskrona var bristfälliga. Det finns ingen anledning att tro att den 1786 till Karlskrona översända modellen skulle ha försvunnit till år 1800 då en modell av Göta Lejon (men inte av Fredrikus Rex) omnämns i det första inventariet för modellkammaren där. Rimligheten talar för att det är samma modell. Det som är särskilt karakteristiskt är att modellen är öppen på ena sidan för att visa inredningen; det nämns i Gilbert Sheldons beskrivning av den modell han byggde 1734, det nämns i inventariet 1786 och det stämmer med Ö 8. Att modellen år 1800 benämns efter det 1746 byggda skeppet och inte efter typfartyget från 1732 är inte egendomligt. De var lika varandra till utseendet och år 1800 fanns endast det senare skeppet kvar - Enigheten hade gått förlorad vid Viborg 1790.

Ö 8 är en av SSHMs värdefullaste modeller. Den är välgjord och redan från begynnelsen avsedd som utställningsföremål för allmänheten. Den ger till skillnad från nästan alla linjeskeppsmodeller en bild av det färdiga och riggade fartyget och den ger genom sin utformning möjlighet att även se interiörer.